

تأملی بر سیره‌نگاری کازرونی

محمدرضا ملک‌ثابت^۱، ابراهیم نوئی^۲ و محمد حاجی‌تقی^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۰/۱۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۲۵

چکیده

«المنتقی فی سیره المصطفی صلی‌الله‌وآله» یا «مولود المصطفی صلی‌الله‌وآله» یکی از کتاب‌های مفصل در سیره نبوی است که محمد بن مسعود کازرونی (د ۷۵۸ ق) از سیره نگاران و محدثان برجسته سده هشتم هجری، آن را به رشته تحریر درآورده است. او پس از رواج سیره‌های التقاطی و نامعتبر در سده هفت و هشت، کوشیده است با استفاده از منابع اصلی و قدیمی، یک دوره کامل و مهذب از تاریخ و زندگی پیامبر اسلام صلی‌الله‌وآله را بنگارد. کازرونی این اثر را در سال ۷۵۲ ق در شیراز به پایان رسانده است. باوجود اهمیت سیره کازرونی در زمان تألیف و تا چند قرن بعد، اما در متون متأخر کم‌تر بدان پرداخته شده است. شاید یکی از دلایل آن، عدم شناخت کافی نسبت به این اثر و نویسنده‌ی دانشمند آن باشد. این مقاله در صدد است ضمن معرفی کازرونی و خاندان علمی او، به معرفی آثار علمی و به‌طور خاص سیره جامع وی که به زبان عربی نگاشته و به زبان‌های دیگر ترجمه شده است بپردازد. ویژگی‌های کتاب «المنتقی» و هدف کازرونی از تألیف آن را بیان کند و برای نخستین بار با بررسی علمی از طریق نسخه‌های نزدیک به زمان مؤلف و به استناد متن کتاب و سایر کتاب‌های هم‌عصر، به ابهام‌های موجود درباره‌ی عنوان اصلی و عناوین دیگر کتاب و نیز سال تألیف آن پاسخ دهد.

کلید واژه‌ها: حضرت محمد صلی‌الله‌وآله، سیره، کازرونی، نثر قرن هشتم، آل مظفر.

استناد فارسی (شیوه‌ی APA، ویرایش ششم، ۲۰۱۰؛ شیوه‌ی APSA)

ملک‌ثابت، محمدرضا؛ نوئی، ابراهیم؛ حاجی‌تقی، محمد (۱۴۰۱). «تأملی بر سیره‌نگاری کازرونی». پژوهشنامه تاریخ، سیاست و رسانه، سال پنجم، شماره چهارم، پیاپی ۲۰، صص ۳۸-۱۵.

۱. دانش آموخته دکتری در رشته مدرسی تاریخ و تمدن اسلامی دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران؛ استادیار، گروه تاریخ، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه مبد، مبد، ایران. ایمیل: maleksabet@meybod.ac.ir

۲. استادیار گروه مدرسی تاریخ و تمدن اسلامی، دانشکده الهیات و ادیان، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. ایمیل: e_noei@sbu.ac.ir

۳. استادیار گروه تاریخ، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. ایمیل: m_hajitaghi@sbu.ac.ir

به استناددار بین‌المللی CCA (Creative Commons Attribution) نسخه 4.0 توزیع شده است و به دیگران اجازه می‌دهد این اثر را با راجیری کنند، آن را با دیگران به اشتراک بگذارند و مطالب را اقتباس کنند.

۱. مقدمه

شناخت و احیای آثار خطی گرانبها در تمدن اسلامی - ایرانی خصوصاً با نگاه علمی، زنده کردن بخش‌هایی از هویت دینی - ملی است. آثار خطی می‌توانند نقش مهمی در تولید یا توسعه علمی داشته باشند. هم‌چنین تبیین هرچه کامل‌تر فرهنگ و تمدن اسلامی و ایرانی وابسته به آن است. یکی از فعالیت‌های علمی ارزنده که همواره مورد اهتمام فرهیختگان بوده؛ شناسایی و تصحیح منابع دستنویس برجای مانده از دوران گذشته است. این اقدام سبب حفظ و معرفی میراث مکتوب و احیای نام و آثار مؤلفین و عالمان پیشین می‌شود تا نسل‌های بعدی با بهره‌مندی از متون علمی مُنقَّح و قابل فهم، از چشمه زلال اندیشه گذشتگان سیراب شوند.

رساله خطی «المنتقی فی سیره المصطفی صلی‌الله‌وآله‌وآل‌ه‌وسلم‌علیه‌السلام» یکی از متون ارزشمند برجای مانده از تاریخ میانه اسلامی است. این کتاب که با نام‌های دیگری چون المنتقی فی السیر، المنتقی فی اوصاف النبی المصطفی، مولود مصطفی، مولود النبی، مولود النبی و سیره النبی نیز به ثبت رسیده، در سال ۷۵۲ هجری قمری در شیراز توسط مولانا سعید الدین محمد بن مسعود کازرونی بلیانی (د ۷۵۸ ق) به عربی نوشته شده است. وی از عالمان سده هشتم هجری است که آثار علمی بسیار به او نسبت داده شده و افزون بر تألیف آثار متعدد حدیثی، از دانشمندان روزگار خویش اجازه روایت هم داشته است. کازرونی فردی شناخته شده و در فقه و حدیث سرآمد و مورد توجه و رجوع عالمان زمان و حتی حاکمان وقت از جمله امیر مبارز الدین محمد (د ۷۶۵ ق) از امرای آل مظفر بوده و از وی آثار متعدد علمی به صورت مخطوط برجای مانده است.

کازرونی ریشه در یک خاندان معروف کازرون دارد که هرچند در دوره‌های پیشین خصوصاً در قرون میانه اسلام در علم و عرفان شهره بوده‌اند اما در دوره‌های اخیر کم‌تر درباره آن‌ها سخن گفته و یا تحقیق مستقل انجام شده است. شناخت این خاندان که به سبب نسبتشان به روستای بلیان در اطراف کازرون، به بلیانی مشهورند و نیز احیای آثار به‌جا مانده از ایشان می‌تواند از حیث آشنایی بیش‌تر با تاریخ فرهنگ و تمدن اسلام و ایران و نیز منطقه کازرون و بلیان مهم باشد.

این مقاله در صدد است ضمن معرفی این خاندان علمی و آثارشان، به‌طور خاص به معرفی تلاش و کوشش کازرونی برای نگارش سیره‌ای جامع که به زبان عربی در قرن هشتم هجری رواج یافته است، بپردازد. یقیناً شناساندن کتاب المنتقی به جامعه‌ی علمی این روزگار، زمینه‌ی بهره‌مندی محققان از یک متن تاریخی ارزشمند و کهن - که اطلاعات تازه‌ای از سیره پیامبر صلی‌الله‌وآله‌وآل‌ه‌وسلم‌علیه‌السلام در اختیار خواننده می‌گذارد - فراهم می‌کند.

اهمیت شناخت این خاندان و نقش عالمان و عارفان منسوب به آن، هم‌چنین شخصیت ویژه کازرونی در حوزه سیره نگاری، حدیث و فقه و نیز تفکرات تعلیمی تربیتی او از یک سو و از سوی

دیگر اهمیت مطالب کتاب المنتقی در زمینه سیره و تاریخ زندگی پیامبر اکرم^{صلی‌الله‌وآله} و جزئیاتی از وقایع تاریخی صدر اسلام ضرورت پرداختن به موضوع را بیش‌تر روشن می‌کند.

۲. زمانه و زندگی کازرونی در فارس

کازرونی در دوره‌ای در فارس زندگی کرده است که مصادف با حکومت آخرین فرمانروای آل اینجو^۱ یعنی جمال‌الدین شاه شیخ ابواسحاق (۷۲۱-۷۵۸ ق) و حکومت سلسله آل مظفر (۷۱۳-۷۹۵ ق) بر آن اقلیم بوده است.

مؤسس مظفریان یعنی امیر مبارزالدین محمد (ح ۷۱۸-۷۵۹ ق) کرمان را در سال ۷۴۱ ق و فارس را در سال ۷۵۴ ق تسخیر کرد و در نهایت به دست فرزندش شاه شجاع در سال ۷۶۰ ق در اصفهان، کور شد و اندکی بعد از دنیا رفت. هرچند دو شاعر ساکن در شیراز آن زمان، یعنی حافظ در اشعار انتقادی و عبید زاکانی در منظومه «موش و گربه» به نقد آن دوره و شخص امیر مبارز (با عنوان محتسب و ریاکار) پرداخته‌اند، اما به نظر می‌رسد امیر مبارز الدین و جانشینانش پس از یک دوره ویرانی‌های عصر مغول، توانستند رونق و آبادانی را به سرزمین‌های تحت حاکمیت خود از جمله یزد و شیراز بیاورند به طوری که هنوز آثاری از قنات‌ها، بازارها، دارالشفاه، مساجد، مدارس و دیگر بناهای عام‌المنفعه‌ای که آن‌ها ساخته‌اند موجود است (جعفری، ۱۳۴۳: ۵۲، ۵۵، ۱۲۹، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۵؛ کاتب، ۱۳۵۷: ۸۶-۸۸، ۲۰۶، ۲۰۹، ۲۱۱؛ مفید بافقی، ۱۳۴۲: ۱، ۱۲۱، ۱۳۲-۱۳۸؛ افشار، ۱۳۵۴: ۲، ۷۵، ۲۳۰). از لحاظ مذهبی، آل اینجو و آل مظفر در شمار تسنن شافعی با گرایش‌های شیعی به حساب می‌آیند.

از جمله خاندان‌های علمی و عرفانی ایران و از خطه فارس که در این دوره به شهرت جهانی رسیده‌اند، خاندان کازرونی بلیانی یا به اختصار خاندان بلیانی منسوب به قریه بلیان از توابع کازروند که عمدتاً در سده‌های هفتم و هشتم هجری در کازرون و شیراز زندگی کرده‌اند و از مشایخ سلسله سهروردیه شناخته می‌شوند. این خاندان در اصل از نوادگان و أحفاد ابوعلی دقاق، عارف بزرگ سده چهارم می‌باشند (جنید شیرازی، ۱۳۲۸: ۶۱ و ۶۲). ابوعلی حسن بن محمد دقاق نیشابوری فقیه، مفسر، ادیب، اصولی و از صوفیان و عارفان مشهور ایرانی در سده چهارم و اوائل سده پنجم هجری و «ملقب به صفاتی چون استاد شهید، امام عصر و لسان وقت بود» (مدنی، ۱۳۹۶: ۱۵۱). ابوعلی دقاق نیشابوری جامع شریعت و طریقت به‌شمار می‌رود. واعظ و مفسر قرآن بود. از بس در مناجات‌ها می‌گریسته، او را شیخ نوحه‌گر لقب داده‌اند (مطهری، ۱۳۸۷: ۵۵). از ابوعلی دقاق یک دختر به نام

^۱. آل اینجو از خاندان‌های سلطنتی ایران که در اواخر دوره ایلخانان بر فارس و اصفهان تا سواحل خلیج فارس فرمان راندند. آخرین پادشاه این خاندان، شیخ ابواسحاق فردی صاحب ذوق و حامی علم و فرهنگ بود که حافظ شیرازی و عبید زاکانی در اشعار خود او را ستوده‌اند و از دوره حکومت او به خوبی یاد کرده‌اند (نک: فضل‌الله، ۱۳۷۳: ج ۱/ ۸۸).

فاطمه و یک پسر به نام اسماعیل که جدّ اعلاّی خاندان بلیانی است به یادگار ماند(فارسی، ۱۳۸۴: ۳۳۴ و ۳۳۵).

برخی از چهره‌های این خاندان عبارتند از امام الدین (یا ضیاءالدین) مسعود بلیانی(۵۶۵-۵۵۵ق)؛ اوحدالدین عبدالله بن مسعود بلیانی (د ۶۸۳ ق)، از عرفای بزرگ عصر خود و از مصاحبان سعدی که به خانقاه او در شیراز می‌رفت(زرکوب شیرازی، ۱۳۱۰: ۱۴۱/۱)؛ زین الدین علی، فرزند امام الدین مسعود بلیانی(د ۶۹۳ ق)؛ امین الدین محمد بن علی بن مسعود بلیانی، عالم و عارف قرن هفتم و هشتم و از مشاهیر خاندان بلیانی و معاصر با آل اینجو (نک: محمود بن عثمان، ۱۳۷۶)؛ امام الدین محمد، فرزند امام الدین مسعود بلیانی، جانشین امین الدین محمد و پدر ضیاءالدین مسعود (دوم) است(شمس، ۱۳۷۶: ۹۶). دو فرزند کازرونی به نام‌های عقیف الدین محمد، زاده ۷۲۷ ق از محدثان قرن هشتم و صاحب کتاب سیره عقیفی (سخاوی، بی‌تا: ۲۱/۱۰) و دیگری نسیم الدین محمد که در فقه و علوم عربی فاضل بود و تقی الدین فاسی از شاگردان اوست(سخاوی، همان: ۲۲).

مولا سعیدالدین ابوسعید محمدبن الشیخ ضیاءالدین مسعود بن الشیخ سعدالدین محمد بلیانی کازرونی مُکَنّی به ابوالمحمدین و مشهور به مولانا (د ۷۵۸ ق) از فقها و محدثین معروف شافعی مذهب در قرن هشتم هجری قمری و از احفاد عارف شهیر شیخ ابوعلی دقاق است. او صاحب تألیفات متعدد است که مشهورترین آن‌ها کتاب المنتقی فی سیره المصطفی صلی‌الله‌وآله است که نسخه‌های بسیاری از آن به چند زبان و در دوره‌های تاریخی مختلف نوشته شده است.

کازرونی فردی شناخته شده و در فقه و حدیث سرآمد و مورد توجه و رجوع عالمان زمان و حتی حاکمان وقت از جمله امیر مبارز الدین محمد (۷۰۰ - ۷۶۵ ق) از امرای آل مظفر بوده و از وی آثار متعدد علمی بر جای مانده است(خواندمیر، ۱۳۸۰: ۳/۲۹۴).^۱

او در جوانی از کازرون به شیراز آمد و از آن جا با پای پیاده به حجاز و زیارت بیت‌الله‌الحرام مشرف شد. مقدمات معارف زمان خود را نزد شیخ امین الدین محمد بلیانی فراگرفت و سپس به شهرهای بسیار سفر کرد و ضمن استفاده از محضر عالمان بزرگ آن زمان از جمله امام رکن الدین منصور راستگو و امام ظهیرالدین اسماعیل، فرزندان شیخ صدرالدین ابوالعالی مظفر (درباره این سه نک: جنید شیرازی، ۱۳۲۸: ۱۹۸، ۲۰۱ و ۱۹۰ یا تراجم کتاب به شماره‌های ۱۳۷، ۱۳۸ و ۱۳۵) از ایشان مجوز روایت دریافت کرد. پس از آن به زادگاه خود بازگشت و در رباط شیخ کبیر^۲ (۱۷۶ - ۳۷۱ ق) به تدریس پرداخت(جنید شیرازی، ۱۳۲۸: ۶۳). گفته‌اند که در محضرش هزاران نفر از صالحان و عابدان برای استماع حدیث و خواندن صحیح بخاری حاضر می‌شدند. سعیدالدین در

^۱ عین عبارت خواند میر درباره او چنین است: «در بلدة فاخرة شیراز به لوازم افاده و نشر علوم دینیّه اشتغال داشت».

^۲ شیخ ابوعبدالله محمد بن خفیف بن اسکفشد شیرازی معروف به شیخ کبیر (۱۷۶ - ۳۷۱ ق) صوفی و واعظ پرآوازه و دارای آثار بسیار در فقه تصوف.

جمادی الآخر سال ۷۵۸ ق درگذشت و او را در صحن رباطی که خود آن را در باب شیخ الکبیر ساخته بود و سال‌ها تدریس می‌کرد، دفن کردند(همان: ۶۴).

شرح حال نگاران آن زمان درباره شیخ سعید الدین محمد بن مسعود کازرونی و آثارش به نیکی یاد کرده‌اند(به‌عنوان نمونه نک: عسقلانی ۱۴۱۵: ۲۴ - ۲۵؛ جنید شیرازی، ۱۳۲۸: ۶۴-۶۱؛ عیسی بن جنید، ۱۳۶۴: ۱۰۵-۱۰۳؛ جنید شیرازی، ۱۳۲۸، ۶۳).

کازرونی دو پسر داشته است که هر دو از دانشمندان عصر خود بوده‌اند. نام هر دو محمد بوده است و به همین جهت کنیه او را ابوالمحمدین نامیده‌اند. پسر اول او ابوالمحمد عقیف الدین محمد، که سیره کازرونی را به فارسی و با عنوان «سیره عقیفی» ترجمه کرده (برای شناخت عقیفی و سیره‌ی او نک: ملک ثابت، ۱۴۰۰: ۲۰۱) و پسر دوم او ابو عبدالله نسیم الدین محمد بلیانی است که او نیز به کار علمی و تبلیغ دینی اشتغال داشته است(سیوطی ۱۳۸۴: ۱۱۳/۱؛ برای اطلاع بیشتر تر درباره او نک: سخاوی، بی‌تا: ۱۰ / ۲۱ و ۲۲؛ مقریزی ۱۴۲۳: ۱۶۸/۳؛ فاسی ۱۴۰۶: ۳۲۲ و ۳۲۳).

۳. المنتقی فی سیره المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله و عناوین دیگر آن

المنتقی فی سیره المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله عنوان کتابی است در شرح حال و بیان کامل زندگی و سیره پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله که توسط کازرونی در سال ۷۵۲ ق. به زبان عربی نوشته شده است.

المنتقی در فهرس مختلف نسخ خطی و کتابشناسی‌ها، با نام‌های مختلف ضبط شده است: المنتقی فی سیره المصطفی، المنتقی فی السیر(حاج خلیفه ۱۳۶۲: ۱۸۵۱/۲)، المنتقی فی السیر النبوی المصطفی(بروکلمان، ۱۹۶۹: ۱۹۵/۲ و ۲۶۲)، المنتقی فی اوصاف النبوی المصطفی(کازرونی، ۱۰۲۶: ۳)، المنتقی فی مولود المصطفی(کازرونی، ۱۰۲۶: ۳۰۶ ج: انجامه کتاب)، المنتقی من سیر مولد النبوی المصطفی(بغدادی، ۱۹۵۱: ۱۰۰۵/۲)، المنتقی من سیر مولانا النبوی المصطفی(رکن‌زاده آدمیت، ۱۳۳۷: ۱۶۱؛ رکن‌زاده مولود النبوی را اثری جداگانه از کازرونی دانسته است)، مولد النبوی المصطفی، مولود مصطفی، مولود المصطفی، مولد النبوی، مولود النبوی(بروکلمان، ۱۹۶۹: ۱۹۵/۲ و ۲۶۲)، مولد النبوی^۱(عسقلانی، ۱۳۸۵: ۲۵/۵)، سیره النبوی، سیره الرسول، سیر النبوی(دوغلان، ۱۳۸۳: ۱۸۵)، سیر کازرونی(ستوده، ۱۳۴۷: ۲۸۷/۲) و سیر سید الابرار(خواندمیر، ۱۳۸۰: ۲۹۴/۳؛ رازی، ۱۳۷۸: ۱۷۸/۱)، المنتقی فی مولود المصطفی للکازرونی(مجلسی، بی‌تا: ۲۵/۱)، السیره النبویه للکازرونی، المنتقی فی مولد النبوی المصطفی، سیرت المصطفی(منزوی، ۱۳۵۳: ۴۴۴۱/۶؛ استوری، ۱۳۶۲: ۷۷۸/۲ به بعد) و در نسخه ترجمه ترکی با عنوان صحائف العبر و لطائف السیر یا ترجمه المنتقی فی سیر مولد النبوی المصطفی للکازرونی(قره بلوط، بی‌تا: ۲۵۲۳/۴).

۱. کتاب‌های بسیاری با عنوان مولودیه یا مولودنامه در فهرس نسخ خطی دیده می‌شود؛ برای دیدن آنها به همراه سایر منابع درباره‌ی مولد

النبوی صلی‌الله‌علیه‌وآله نک: جغریان، منابع تاریخ اسلام، ۱۳۹۳، ص ۴۹۱ تا ۵۱۸.

اسم کتاب در انجمنه نسخه کتابخانه نور عثمانیه که از روی خط محمد بن عبدالرحیم، نواده عقیفی نوشته «منقی» ثبت شده است (عقیفی، ۸۹۲ ه. ق. : ۸۴۸).

بر روی جلد نسخه خطی کتابخانه ملک (متعلق به شاهزاده فرهاد میرزا) به شماره ۳۸۲۶ و تاریخ کتابت ۸۹۹ ق با عنوان اصلی تاریخ کازرونی و در حواشی آن عناوین ترجمه تاریخ کازرونی، ترجمه مولود النبی صلی‌الله‌وآله و مولود مصطفی نیز آمده است. هرچند فهرست نگار کتابخانه به اسامی دیگر ثبت کرده است: ترجمه مولود النجی یا المنتقی فی سیر النجی، المنتقی فی سیر النبی و مولود النبییه (عقیفی، ۸۹۹: جلد و پشت جلد).

در نسخه خطی و نفیس کتابخانه حاجی بشیر آغا (متعلق به مصطفی پاشا) که در سال ۱۰۲۶ ق به خط زین الدین بن شمس الدین الیزدی کتابت شده است، در شمسه ابتدای کتاب، عنوان المنتقی فی اوصاف النبی المصطفی صلی‌الله‌وآله طراحی شده و در انجمنه آن، المنتقی فی مولود المصطفی نوشته شده است (کازرونی، ۱۰۲۶: ۳۰۶ چ).

در نسخه خطی دارالافتاء السعودیه: کتاب المنتقی فی سیر المصطفی صلی‌الله‌وآله تصنیف الشیخ المحقق المدقق صاحب العلوم الشریفه و التصانیف المنیفه سعید بن محمد بن مسعود المعروف بالمسعودی کازرونی تغمده الله برحمته و رضوانه آمین و الحمد لله رب العالمین (کازرونی، ۱۱۲۹ ق: روی جلد).

اسم کتاب در ترجمه عقیفی در سه موضع مولود مصطفی صلی‌الله‌وآله تصریح شده است (عقیفی ۸۳۸ ق: ۷، ۴۴۳ و ۴۴۴)؛ در نسخه‌ی عربی المنتقی (کتابت ۱۰۲۶ ق) یک بار با عنوان مولد النبی و دو بار دیگر بدون اشاره به نام کتاب فقط نوشته است: هذا الكتاب... (کازرونی، ۱۰۲۶: ۳۰۶، ۳۰۷) هر چند در روی جلد نسخه‌ها یا در فهرس و کتاب‌شناسی‌ها به اسامی دیگر است از جمله در همین نسخه عقیفی (کتابت ۸۳۸ ق) در صفحه اول در داخل شمسه نام سیره النبی صلی‌الله‌وآله نوشته است.

اسم کتاب در متن کتاب المنتقی که طبیعتاً نوشته شخص کازرونی است «مولد النبی» آمده است: «فصارت کتاباً مجموعاً فی مولد النبی صلی‌الله‌علیه‌وسلم» (کازرونی ۱۰۲۶، ۷). و در ترجمه عقیفی که نوشته فرزند او است، «مولود مصطفی»: و مجموع آن کتابی در مولود مصطفی «عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام» شد (عقیفی، ۸۳۸: ۷).

تقی الدین فاسی (۷۷۵-۸۳۲ ق) نیز که شاگردی فرزند مؤلف را نموده است در کتاب عقد الثمین نام کتاب کازرونی را «المولد النبوی» دانسته و نوشته است: سمعت منه (نسیم الدین محمد فرزند دوم کازرونی) شیئاً من کتاب المولد النبوی الذی صنّفه ابوه... (فاسی، ۱۴۰۶: ۳۲۳).

از بررسی نسخه‌های خطی و کتاب‌های تراجم به دست می‌آید که نام المنتقی را نه خود مؤلف و نه هیچ کدام از مترجمان بر کتاب نهاده‌اند. اولین کسی که این نام را بر کتاب کازرونی نهاده، دیار بکری (د ۹۹۰ ق) در کتاب تاریخ الخمیس بوده است که ۱۶۵ بار در هر دو جلد این اثر از آن نام

برده است و سپس دیگرانی چون حلبی (۹۷۵-۱۰۴۴ ق) در سیره الحلبیه (انسان العیون فی سیره الامین المامون) و زرقانی (۱۰۵۵ - ۱۱۲۲ ق) در شرح المواهب اللدنیه بالمنح المحمدیه که از تاریخ الخمیس استفاده کرده‌اند همین نام المنتقی را برای اثر کازرونی به کار برده‌اند.

اما این که چرا دیار بکری المنتقی را برای عنوان کتاب کازرونی پسندیده است برمی‌گردد به مفهوم این کلمه که صفت عربی قدیم است به معنای «برگزیده» (فرهنگ لغت دهخدا) و این کاملاً با آن چه هدف کازرونی در تألیف کتاب بوده است هماهنگی دارد:

«و عقدت العزیمه و استخرت الله تعالی و فتحت خزاین الکتب النبویّه و تصفحت جراید العلوم المصطفیّه و الستخرجت درراً من بحور الفوائد فرقتها نظم القلائد فی بحور الخواید و جمعت شتاتها المبتدئ فی جماعات النظام جمع الحروف الموافقه للکلام» (کازرونی، ۱۰۲۶: ۷ ر).

دیار بکری نیز که بنا داشته است سیره‌ای برگزیده از منابع گزینش شده بنویسد^۲ احتمالاً این نام را بر آن کتاب گذاشته است. البته در این میان تعبیر کاتب یکی از نسخه‌های سیره عقیفی (عقیفی ۸۹۲، ۸۴۸) به منقی برای المنتقی، آن هم یک سده قبل از دیاربکری، در صورتی که دیاربکری دیده باشد می‌تواند الهام بخش او بوده باشد. منقی نیز صفت عربی و به معنای پاک کرده شده است (فرهنگ لغت دهخدا).

۴. سال تألیف المنتقی و سن مؤلف در آن زمان و تاریخ تولد مؤلف

کازرونی در مقدمه المنتقی نوشته است:

«تراهم سنی سبعمائیه بعد اثنتین و خمسین علی دین رسولهم حنفاء مخلصین لا مبدلین و لا محرفین»^۳ (کازرونی، ۱۰۲۶: ۵ ر)

از این عبارت معلوم می‌شود که سال تألیف کتاب ۷۵۲ ق بوده است.^۱ او در ادامه تلویحاً به سن خود نیز اشاره می‌کند:

^۱. ترجمه این جملات در سیره عقیفی: «پس عزم جزم کردم و استمداد و استخاره از حق «عِزَّ شَأْنَهُ» نمودم و خزاین کتب نبویه و اخبار مصطفیه فتح کردم و در دریای قواعد آنها غوطه خوردم، و دُرّهای منثور بیرون آوردم، و مرتب و موزون هر یک را به جای خود منظوم کرده، متفرقات آن جمله جمع کردم» (عقیفی ۸۳۸، ۷).

^۲. رسول جعفریان درباره دیاربکری در کتاب منابع تاریخ اسلام (جعفریان ۱۳۹۳، ۳۰۷) نوشته است: «ارزش تاریخ الخمیس به بخش سیره آن است که حجم عمده کتاب در همان بخش است... و کوشیده تا میان نقل های مختلف، نقادی و ارزیابی کند». چنین فرد محقق و نقاد وقتی این همه به کتاب المنتقی اعتماد می‌کند نشانه اعتبار این کتاب است.

^۳. ترجمه این عبارت در سیره عقیفی: لاجرم اُمّت او را خلاصه اُمم ساخت تا رحمت به ایشان نازل شود و قیامت بر ایشان قایم گردد و دایم در خیرات و حسنات باشند، در سینه‌ها قرآن دارند و به قربانی سر بازند و در تقویت دین حنیفی کوشند تا بعد از هفتصد و پنجاه و دو سال بینی که از سر اخلاص بر دین محمدی «عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ» راسخ و ثابت‌اند. (عقیفی ۸۳۸، ۵).

«و لو لانی فی ضعف القوى کالش البالی و الظلل الفانی لإنا فتی علی الخمسین و أذا فتی

الامران صیبعهما کل حین»^۲ (همان: ۵ چ)

پس سن او در هنگام نگارش کتاب المنتقی بالغ بر ۵۰ سال بوده است. از کنار هم قرار دادن دو جمله بالا، و نیز تاریخ درگذشت یکی از مشایخ او به نام صدر الدین ابو المجامع ابراهیم بن محمد بن مؤید جوینی^۳ (د ۷۲۲ ق) می‌توان تاریخ تولد او را که در هیچ یک از منابع تاریخی بدان اشاره نشده است حدس زد که باید در اواخر قرن هفتم یا حدود سال ۷۰۰ ق بوده باشد.

۵. مشخصات و ویژگی‌های کتاب المنتقی

کتاب المنتقی در معمول نسخه‌ها این چنین شروع و پایان می‌یابد:

آغاز: بسم الله الرحمن الرحیم، الحمد لله الذی خلق نور محمد صلی الله علیه و سلم قبل الاشیاء ثم خلق من نوره العرش و الكرسي و اللوح و ارواح جمیع الانبیاء و الاولیاء ...

انجام: ... اللهم نور بأحادیث نبیک محمد صلی الله علیه و سلم أبصارنا، و أطلق بها ألسنتنا و فرح بها عن قلوبنا و اشرح بها صدورنا و استعمل بها ابداننا، انک رؤوف رحیم و صلی الله علی رسوله محمد و آله اجمعین.

کتاب المنتقی به دو زبان فارسی و ترکی ترجمه شده است. ترجمه فارسی این اثر یک بار به دست فرزند مؤلف و به نام سیره عقیفی و دیگر بار به دست عبدالسلام بن علی بن الحسین ابرقوهی به نام نهاییه المسئول انجام شده است. ترجمه ترکی نیز از روی ترجمه فارسی عقیفی انجام پذیرفته است.

سبک مؤلف در این اثر بر پایه تحقیق استوار است. او به جای آوردن انبوهی از اطلاعات درست و نادرست - که در سایر سیره‌های آن زمان دیده می‌شود - گزینشی عمل کرده و خلاصه‌ای از معتبرترین اخبار سیره را در یک مجلد - هرچند مفصل - جمع کرده است. در عین حال او از هیچ موضوع معتبر و مطالب مهم در سیره پیامبر - از نسب، ولادت، طفولیت تا بعثت، معجزات و حتی

^۱ از بررسی اسامی استادان و شیوخ کازرونی مشخص می‌شود که تاریخ درگذشت آن‌ها بین سال‌های ۷۲۲ ق تا ۷۵۲ ق بوده است؛ بنابراین این کازرونی کتاب خود را پس از فراغت از تحصیل رسمی دانش در شهرهای مختلف و بازگشت به زادگاه خود کازرون نگاشته است.

^۲ این عبارت در سیره عقیفی بدون تاریخ ترجمه شده است؛ اگرچه از شداید و مکاره روزگار ضعیف و ناتوان بودم، در این میدان بسی تاخت کردم و از این مرقا عروج بسیار نمودم تا فضل نبوت و معجزات او به مرتبه‌ای رسانیدم که در شماره کردن اوراق آن، سرهای انگشتان خون آلود شدی! (همان).

^۳ کازرونی صفت شیب و خضاب پیامبر صلی الله علیه و سلم را به واسطه او از ترمذی نقل کرده است (کازرونی، ۹۸۲: ۱۵۰ ر؛ عقیفی، ۸۳۸: ۱۸۰؛ درباره جوینی نک: عسقلانی، ۱۳۸۵: ۱۸۱).

شمائل پیامبر و مکاتبات و ... - فروگذار نکرده است؛ به‌گونه‌ای که خواننده با مطالعه این کتاب از کتاب‌های طولانی سیره بی‌نیاز می‌شود.

نوع نگاه کازرونی به سیره نبوی گویای آن است که موضوع سیره برای او اهمیت والایی داشته است به‌گونه‌ای که او سیره را مرتبه دوم بعد از قرآن کریم دانسته و خواندن آن را مانند تلاوت قرآن باعث تقرب به پیامبر و نیل به شفاعت ایشان و کسب رضای الهی در دنیا و آخرت معرفی می‌کند. وی به سیره نبوی چنان جایگاهی بخشیده که تا قبل از او شاهد چنین چیزی نبودیم.^۱ او خصوصاً فصل آخر کتاب المنتقی را به تعظیم پیامبر اکرم صلی‌الله‌وآله و بیان وظایف مسلمانان نسبت به ایشان و تأسی همگان به سیره و سنت آن حضرت اختصاص داده است.

از خطبه و مقدمه مؤلف در آغاز کتاب معلوم می‌شود که با توجه به رکود علم در سده هشتم و دوری مردم زمانه مؤلف از فهم صحیح دین و تفکر در علم حدیث و سنت و به تبع آن رواج انواع سیره‌ها و مولودنامه‌های نامعتبر؛ او کوشیده است با استفاده از روایات معتبر در تاریخ و سیره و با نقد آثار مربوطه، یک متن پاکیزه و قابل اعتماد درباره سیره پیامبر صلی‌الله‌وآله تهیه کند تا از اباطیل و اساطیر گمراه‌کننده و غیرمستند (تُرّهات و اعاجیب) عاری باشد. بنابراین مطالب کتاب المنتقی از منابع دست اول همراه با نقد و ارزیابی هر مطلب فراهم شده است نه این که مانند اغلب کتاب‌های سیره فقط به گردآوری روایات اکتفا شده باشد.

از سوی دیگر نظر به این که نویسندگان آن دوره آخرین افرادی هستند که به بقایای کتاب‌های قرون نخست اسلامی دسترسی داشته‌اند و پس از آن‌ها، بسیاری از این آثار در جنگ‌ها و اختلافات ایلیخانان رقیب و سپس هجوم و غارت تیموریان در قرن‌های بعد از میان رفته است، می‌توان گفت که یکی دیگر از دلایل ارزش این کتاب به جهت دربرداشتن مطالبی از متون فراوان گذشته است که امروزه در اختیار ما نیست.

حضور کازرونی در متن پرنگ است. او گاهی در وسط نقل یک روایت نکته‌ای کوتاه را گوشزد می‌کند یا کلامی را تفسیر و یا قول مبهمی را توضیح می‌دهد و شبهه‌ای که در فهم روایت ممکن است پیش بیاید را رفع می‌کند سپس به اصل روایت بر می‌گردد و آن را کامل می‌کند. برای نمونه وقتی می‌خواهد نکته‌ای را اضافه کند این گونه می‌نویسد: «مؤلف این کتاب می‌گوید» سپس اسم خود را می‌آورد و برای خود دعا می‌کند بعد از آن نکته خود را بیان می‌کند و این ملاحظات وی شامل تعلیقه بر یک روایت یا شرح عبارات غامض و پیچیده نیز می‌شود.

از ویژگی‌های کتاب که در میان سایر آثار تاریخی در دوره تألیف یک امتیاز به حساب می‌آید یکی آن است که بر خلاف کتاب‌های آن زمان که همراه با ستایشگری نسبت به خلیفه و پادشاه و

۱. در حالی که برخی علما چون احمد ابن حنبل به کتاب‌های سیره با دیده تردید و شک نگریسته‌اند اما کازرونی بعد از قرن‌ها کتابی نگاشت

که به سیره پیامبر صلی‌الله‌وآله و میلاد ایشان بین مسلمانان اعتبار و جایگاه ویژه‌ای داد.

حاکم و وزیر است (بهار، ۱۳۳۷: ۱۸۰/۳؛ حمیدی، ۱۳۷۲: ۲۷۲). در این کتاب هیچ اثری از مداحی و تملق به چشم نمی‌آید. کاری که حتی مترجم ابرقوهی کتاب نیز انجام داده و در مقدمه ترجمه‌اش خطاب به مَهْدی الیه (ابوالاشرف محمد نقیب الاشراف فارس) به مدح او پرداخته است (نک: ابرقوهی، ۱۳۶۶: ۲۹/۱).

ویژگی دیگر، دقت مؤلف است در ضبط درست اسامی و اعداد و روایات؛^۱ خصوصیتی که متأسفانه در تواریخ قرن هشتم یک استثناء به حساب می‌آید چراکه پیدایش حکومت مغولان تأثیر نامطلوبی بر روی اخلاق و شیوه نگارش مورخان گذاشت و عدم تحقیق و تتبع و مداهنه و لاقیدی در نگارش به امر معمول بدل گشت. در تواریخ این قرن، تتبع کافی در صحت اسامی و صحت اعداد سال و صحت روایات به عمل نمی‌آمده است. غالب غلط‌های معروف لفظی و اشتباهات تاریخی در این دوره پیدا شده است. عربی دانی روی به ضعف نهاده و مورخان غالباً مدارک تاریخی را از کتب فارسی قبل از خود کسب می‌کرده‌اند و از بدی رسم الخط فارسی که نه اعراب داشته و نه دقت در ضبط لغات می‌شده است غفلت کرده و هر اسمی را به هر شکلی که خوانده می‌شده است می‌خوانده و در تاریخ خود ضبط می‌نموده‌اند (بهار: همان).

المنتقی بسیاری از رویدادهای تاریخ زندگی پیامبر اکرم صلی‌الله‌وآله را با جزئیات کامل و به نقل از منابع مختلف ذکر می‌کند به نحوی که همه‌ی این اطلاعات را در یک اثر به ندرت می‌توان یافت. ضمن آن که مواجهه‌ی کازرونی با روایات تاریخی از نوع گزینشی است. او به‌عنوان یک محدث توانمند که به علم حدیث و روایت اشراف دارد و آثار فنی چون المسلسلات را پدید آورده است می‌کوشد از میان روایات مختلف، معتبرترین را برگزیند. او با ترکیب چند روایت در یک موضوع و ابراز نظر درباره بعضی روایت‌ها و حتی رفع تناقض‌ها و ابهام‌های روایت، حضور خودش را نیز در متن و اعتبار روایت نشان می‌دهد (برای آگاهی از مبنای کازرونی در این باره و مشاهده توضیحات خودش در مقدمه، نک: کازرونی، ۱۰۲۶: ۶ - ۷ چ).

۶. هدف کازرونی از تألیف کتاب المنتقی

هدف کازرونی از نگارش المنتقی این بوده است که سیره پیامبر صلی‌الله‌وآله را به‌صورت مولودنامه‌ای که دربردارنده‌ی تمامی مراحل زندگی پیامبر اکرم صلی‌الله‌وآله باشد تألیف کند. تلاش او بر این بوده است که کتاب سیره را به استناد احادیث نبوی و روایات ذکرشده در کتب سیره و تواریخ معتبر به‌گونه‌ای که عاری از مطالب باطل و داستان‌های گمراه‌کننده و غیر مستند باشد بنویسد. از این‌رو نگرانی خود را از وجود کتاب‌های موالید که شامل ترهات و اعاجیب و مطالب دروغ بوده و در زمانه

^۱ البته در برخی نسخه‌ها به لحاظ عدم دقت در ضبط لغات و بدی رسم الخط، تصحیفات و اشتباهاتی راه یافته است که آن هم ناشی از کوتاهی یا بی‌سوادی کاتبان بوده است.

او بین مردم رایج گشته و هیچ منبع معتبری نداشته و مملوّ از اسطوره‌ها و قصه‌های عجیب و غریب است و دستاویزی برای به دست آوردن اموال حاکمان از سوی مؤلفانش شده بود ابراز می‌کند و بر آن‌ها می‌تازد و در مقدمه کتابش این چنین لب به شکایت می‌گشاید:

«ما هذه المواليد الاكاذيب؟ وما هذه الترهات والاعاجيب! وما هذا الذي لا اصل له من مخترعات الخرافات والباطيل؟ وما لا فرع له من مفترعات المنقولات من الأقاويل! وما هذا الذي لا صدق من المفتريات الروايات عن التماثيل؟ ولا صحت له من موضوعات الحكايات عن الاضاليل! ماذا الا ما مخترع سمر ومخترع هذر جعله جشنات وفخاهم يصيبون بها صفيات الاموال من خزائن السلطان...»^۱ (کازرونی، ۱۰۲۶: ۶ ج).

کازرونی ضمن مقایسه اجمالی بین کتاب خودش و سایر مولودنامه‌ها ادعا می‌کند:

«این انت من میلاد هو اصدق المواليد و تقریر هو اطیب الاغاريد، نطقت به کتاب الله و تفاسیره و لاحت قبل تصویره و تکوینه اماراته و تباشیره، شهدت علیه الاخبار المنقوله والآثار المعقوله و الامور المقبوله، المتلقات من الثقات الاثبات، كما ادیت السنن والآیات، و اشتملت علیه المصنفات الاسلامیه، و حکي عن الكتب السماويه و الصحف المتقدمه الجلیه؛ مما تتشرف النفوس بسماعه و تتشوق الی استماعه، و تثاب علی نقله و حفظه و رواياته...»^۲ (همان).

و در نهایت به هدفش از تألیف کتاب این گونه تصریح می‌کند:

«... فصارت کتاباً مجموعاً فی مولد النبی صلی الله علیه و سلم... اراده لنشر النسور (نسخه: السنن) و الاسرار النبویه، و رغبه فی اظهار الاحوال المحمديه، و بیانا للحجه البیضاء، الواجب سلوکها فی السراء و الضراء، و افصاحا للحق و رفعا للغشاه عن البصر الکلیل، و قمعاً للباطل الذی هو لاهل زماننا کالاکلیل، و ترغیباً للمسلمین فی التیام بکتاب الله و سنه

^۱. این مولودهای دروغ، و این سخنان بی‌پهوده و شگفت‌انگیز، و این مطالب خرافه و باطل که هیچ اصل و ریشه‌ای ندارند چه هستند؟! این روایات دروغ و حکایات باطل و جعلی چیستند؟! ...

^۲. این میلاد (مولد النبی) از راست‌ترین موالید و پاک‌ترین نغمه‌هاست که در آن از کتاب خدا و تفاسیرش بهره بردم و اخبار منقول و آثار معقول را بر آن گواه گرفته‌ام...

۱. خطبه آغازین کتاب یا مقدمه‌ای که مصنف در آن به حمد و ستایش حضرت حق می‌پردازد و عباراتی در عظمت شأن پیامبر اکرم صلی‌الله‌وآله می‌نگارد و ضمن ترسیمی از وضعیت آن زمان به لحاظ آشنایی مردمان با سیره پیامبر صلی‌الله‌وآله، به سوابق و آثار علمی خود و نیز به انگیزه و اهدافش از نوشتن کتاب سیره اشاره می‌کند.

۲. قسم اول که به بیان خلقت نوری پیامبر صلی‌الله‌وآله تا زمان ولادت آن حضرت می‌پردازد و شامل هشت باب است؛ کیفیت خلقت نوری پیامبر صلی‌الله‌وآله و آفرینش طینت آن حضرت پیش از طینت آدم، اشارات کتاب‌های قدیمی و پیامبران و دیگران به بعثت رسول خدا صلی‌الله‌وآله، اخبار جنیان به بعثت ایشان، کیفیت منتقل شدن نور نبوت از اصلاط طیبه به ارحام طاهره، عجایی که در مدت حمل ظاهر شده، ولادت و ظهور با برکت و کیفیت وضع حمل و حوادث شب ولادت و قصه اصحاب فیل و ذکر نسب و اجداد و جدات ایشان و کیفیت وفات عبدالله و یادکردی از اسامی آن حضرت.

۳. سه قسم بعدی به بیان حوادث و رویدادهای زندگی پیامبر صلی‌الله‌وآله به صورت سالشماری می‌پردازد. قسم دوم از اول ولادت تا زمان نبوت یعنی چهل سال را بر مبنای سال ولادت در نه باب ذکر می‌کند. با مطالبی از قبیل مدت ارضاع آن حضرت، دشمنی کاهنان و قصه شق صدر، حدیث سیف بن ذی یزن، قصه راهب و ازدواج با حضرت خدیجه و ذکر اولاد آن حضرت.

۴. قسم سوم آن چه در زمان نبوت و مدت اقامت پیامبر صلی‌الله‌وآله در مکه روی داده است را در نه باب بیان می‌کند؛ این بار هم به صورت سالشماری بر مبنای سال نبوت آن حضرت یعنی از اول نبوت تا سیزدهم از جمله کیفیت نزول وحی و اول کسی که مسلمان شده است، شکنجه‌های مشرکان، هجرت به حبشه، اسلام آوردن حمزه، ذکر عهد و سوگند کردن قریش بر دشمنی بنی هاشم و بنی مطلب، وفات ابی طالب و خدیجه، ازدواج‌های پیامبر صلی‌الله‌وآله، ذکر معراج و کیفیت وجوب نماز در آن شب.

۵. قسم چهارم مربوط است به بیان حوادث سال‌های هجرت پیامبر صلی‌الله‌وآله از مکه به مدینه تا رحلت آن حضرت شامل یازده باب ناظر به تعداد سال‌های حضور حضرت صلی‌الله‌وآله در مدینه از جمله ذکر مباحث مربوط به هجرت و اوصاف پیامبر صلی‌الله‌وآله، استقبال مردم مدینه و اسلام آوردن سلمان فارسی، ذکر نکاح و دامادی حضرت علی علیه‌السلام با حضرت فاطمه سلام‌الله‌علیها، تحویل قبله، فریضه رمضان و شرح کاملی از غزوات مهم مانند بدر و قتل ابی جهل علیه‌اللعنه، احد و شهادت حمزه و بعضی دیگر از شهدا، تزویج ام سلمه و ام حبیبه، خندق و حدیبیه، جنگ با قبایل یهودیان و خیبر، اعزام فرستادگان و دعوت از پادشاهان بزرگ آن زمان، فتح مکه و حنین و طایف و ولادت ابراهیم، وفود و قصه تبوک، جریان حجة الوداع و ذکر حالات و حوادث هنگام مرضی و رحلت پیامبر صلی‌الله‌وآله.

۶. واپسین بخش کتاب با عنوان خاتمه کتاب در ذکر موضوعاتی است که جملگی مربوط به تعظیم و تکریم پیامبر صلی‌الله‌وآله می‌شود و در آن هفت فصل است؛ ثنای خداوند و اظهار بزرگی قدر آن حضرت نزد حضرت حق، معجزات پیامبر صلی‌الله‌وآله، و جوب رعایت حقوق آن حضرت توسط خلق، فواید بسیار محبت به ایشان، در بیان صلوات بر پیامبر صلی‌الله‌وآله و فضایل و کیفیت آن و مذمت ترک کننده صلوات، آن چه در حق ایشان سبّ و نقص بود و تکفیر عایب و سبّ کننده آن حضرت و پیغمبران و اهل بیت و ذکر جشن‌ها برای پیامبر صلی‌الله‌وآله.

۸. شجره‌نامه خاندان بلیانی

این نسب‌نامه با آن چه در مقدمه کتاب مفتاح الهدایه و مصباح العنایه آمده (نک: محمود بن عثمان، ۱۳۷۶: ۴۲) و نیز با آن چه محمد قزوینی درباره مشایخ بلیانی تنظیم کرده و در حاشیه کتاب شد الازار آورده است قابل انطباق است (جنید شیرازی، ۱۳۲۸: ۴۸۶).

(نمودار نسب نامه عقیفی و مشاهیر خاندان کازرونی)

۹. نتیجه‌گیری

با توجه به آن چه در بالا گفته شد می‌توان نتیجه گرفت که کازرونی از سیره‌نگاران و محدثین قرن هشتم هجری است که نام صحیح او سعیدالدین ابوسعید محمدبن الشیخ ضیاءالدین مسعود بن

الشیخ سعدالدین محمد بلیانی کازرونی مُکَنّی به ابوالمحمدین و مشهور به مولانا است. او صاحب تألیفات متعدد است که مشهورترین آن‌ها کتاب سیره‌ای است که در منابع مختلف با نام‌های متفاوت و بیش‌تر با عنوان المنتقی فی سیره المصطفی صلی‌الله‌وآله ذکر شده است.

بنابر نتایج به دست آمده از این پژوهش، کازرونی این کتاب را در سال ۷۵۲ ق در حدود ۵۰ سالگی به رشته تحریر درآورده است. المنتقی در فهرس مختلف نسخ خطی و کتابشناسی‌ها، با نام‌های مختلف ضبط شده است. اسم کتاب در متن عربی که نوشته کازرونی است مولد النبّی، و در ترجمه فارسی آن که نوشته فرزندش عقیفی است مولود مصطفی آمده است. در نسخه‌های خطی و کتاب‌های تراجم تا قرن دهم به اسامی دیگری نیز برمی‌خوریم تا این‌که دیار بکری (د ۹۹۰ ق) در تاریخ الخمیس از عنوان المنتقی فی سیره المصطفی صلی‌الله‌وآله - که مفهوم آن با هدف کازرونی در تألیف کتاب برگزیده سیره هماهنگ بوده - استفاده می‌کند و نویسندگان بعدی چون حلبی (۹۷۵-۱۰۴۴ ق) در سیره الحلبیه و زرقانی (۱۰۵۵ - ۱۱۲۲ ق) در شرح المواهب اللدنیه نیز همین نام را بکار می‌برند.

هدف کازرونی از نگارش المنتقی این بوده است که سیره‌ی پیامبر صلی‌الله‌وآله را به صورت مولودنامه‌ای از تمامی مراحل زندگی پیامبر اکرم صلی‌الله‌وآله تألیف کند. تلاش او بر این بوده است که کتاب سیره را به استناد احادیث نبوی و روایات ذکرشده در کتب سیره و تواریخ معتبر به‌گونه‌ای که عاری از مطالب باطل و غیر مستند باشد بنویسد. سبک مؤلف در این اثر بر پایه تحقیق استوار است. او به‌جای آوردن انبوهی از اطلاعات درست و نادرست - که در سایر سیره‌های آن زمان دیده می‌شود، گزینشی عمل کرده و خلاصه‌ای از معتبرترین اخبار سیره را در یک مجلد، هرچند مفصل؛ جمع کرده است. در عین حال او از هیچ موضوع معتبر و مطالب مهم در سیره پیامبر صلی‌الله‌وآله - از نسب، ولادت، طفولیت تا بعثت، معجزات و حتی شمائل پیامبر صلی‌الله‌وآله و مکاتبات و ... - فروگذار نکرده است؛ به‌گونه‌ای که خواننده با مطالعه این کتاب از کتاب‌های طولانی سیره بی‌نیاز می‌شود.

حضور پررنگ نویسنده در متن کتاب و دقت او در ضبط درست اسامی و اعداد و نقل روایات برخلاف معمول تواریخ قرن هشتم، از جمله ویژگی‌های سیره‌نگاری کازرونی است.

کتاب المنتقی به دو زبان فارسی و ترکی ترجمه شده است. ترجمه فارسی این اثر یک بار به دست فرزند مؤلف و به نام سیره عقیفی و دیگر بار به دست عبدالسلام بن علی بن الحسین ابرقوهی به نام نهاییه المسئول انجام شده است. ترجمه ترکی نیز از روی ترجمه فارسی عقیفی انجام پذیرفته است. ساختار المنتقی در شش بخش و به این ترتیب تنظیم شده است: خطبه آغازین کتاب یا مقدمه‌ای که مصنف در آن به حمد و ستایش حضرت حق و عظمت شأن پیامبر اکرم صلی‌الله‌وآله می‌پردازد. وضعیت آن زمان را به لحاظ آشنایی مردمان با سیره پیامبر صلی‌الله‌وآله ترسیم و به سوابق علمی خود و انگیزه نوشتن کتاب اشاره می‌کند. قسم اول به بیان خلقت نوری پیامبر صلی‌الله‌وآله تا زمان

ولادت آن حضرت می‌پردازد. سه قسم بعدی به بیان حوادث و رویدادهای زندگی پیامبر صلی‌الله‌وآله به صورت سالشماری اختصاص دارد. قسم دوم از اول ولادت پیامبر صلی‌الله‌وآله تا زمان نبوت یعنی چهل سال را بر مبنای سال ولادت در نه باب ذکر می‌کند. قسم سوم آنچه در زمان نبوت و مدت اقامت پیامبر صلی‌الله‌وآله در مکه روی داده است را در نه باب بیان می‌کند. قسم چهارم مربوط است به بیان حوادث سال‌های هجرت پیامبر صلی‌الله‌وآله از مکه به مدینه تا رحلت آن حضرت شامل یازده باب ناظر به تعداد سال‌های حضور حضرت در مدینه از جمله ذکر اوصاف پیامبر صلی‌الله‌وآله. آخرین بخش کتاب با عنوان خاتمه کتاب در ذکر موضوعاتی است که جملگی مربوط به تعظیم و تکریم پیامبر صلی‌الله‌وآله می‌شود و در آن هفت فصل است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- برقوهی، عبدالسلام بن علی بن الحسین البرقوهی (۹۰۵ ق.). نسخه خطی نهاییه المسئول فی روایه الرسول (نهاییه المسئول فی درایه الرسول). ترکیه: کتابخانه ایاصوفیه، شماره ۳۵۱۰.
- برقوهی، عبدالسلام بن علی (۱۳۶۶). نهاییه المسئول فی روایه الرسول. ج ۱، تصحیح محمدجعفر یاحقی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- استوری، چارلز آمبروز (۱۳۶۲). ادبیات فارسی بر مبنای تألیف استوری. ترجمه [به روسی] یو. ا. برگل، ترجمه [به فارسی] یحیی آرین‌پور، سیروس ایزدی و کریم کشاورز، تحریر احمد منزوی، تهران: مؤسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی.
- افشار، ایرج (۱۳۵۴). یادگارهای یزد. تهران: انجمن آثار و مفاخر فرهنگی.
- بروکلمان، کارل (۱۹۶۹ م.). تاریخ الادب العربی. نقله الی العربیه عبدالحلیم نجار، قاهره: دایره المعارف. بغدادی، إسماعیل بن محمد أمین بن میر سلیم البابانی و شیخ آقا بزرگ تهرانی (۱۹۵۱ م.). هدیه العارفین. بیروت: دار إحياء التراث العربی.
- بهار، محمدتقی (۱۳۳۷). سبک شناسی یا تاریخ تطور نثر فارسی. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- جعفری، جعفر بن محمد (۱۳۴۳). تاریخ یزد. به کوشش ایرج افشار، تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- جعفریان، رسول (۱۳۹۳). منابع تاریخ اسلام. تهران: نشر علم.
- جنید شیرازی، عیسی بن جنید (۱۳۶۴). تذکره هزار مزار (ترجمه شد الاوزار فی خط الاوزار عن زوار المزار). تصحیح نورانی وصال، شیراز: نشر شیراز.
- جنید شیرازی، معین الدین ابوالقاسم (۱۳۲۸). شد الاوزار فی خط الاوزار عن زوار المزار. تصحیح محمد قزوینی و عباس اقبال، تهران: چاپخانه مجلس.
- حاجی خلیفه، مصطفی بن عبدالله (کاتب چلبی) (۱۳۶۲ ق.). کشف الظنون عن اسامی الکتب والفنون. بغداد: مکتبه المثنی.
- حلبی، ابوالفرج علی بن ابراهیم (۱۴۲۷ ق.). انسان العیون فی سیره الامین المامون (السیره الحلبیه). تصحیح عبدالله بن محمد خلیلی، بیروت: دار الکتب العلمیه.
- حمیدی، جعفر (۱۳۷۲). تاریخ نگاران. تهران: نشر دانشگاه شهید بهشتی.
- خواند میر، غیاث‌الدین بن همام‌الدین (۱۳۸۰). تاریخ حبیب السیر فی اخبار افراد بشر. تصحیح دبیر سیاقی و جلال‌الدین همایی، تهران: خیام.
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷). لغت نامه دهخدا. زیر نظر محمد معین و سید جعفر شهیدی، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- دوغلان، میرزا محمد حیدر (۱۳۸۳). تاریخ رشیدی. تصحیح عباسقلی غفاری فرد، تهران: میراث مکتوب.
- دیار بکری، حسین بن محمد بن حسن (بی تا). تاریخ‌الخمیس فی احوال انفس نفیس. بیروت: دار الصادر (مؤسسه شعبان).
- رازی، امین احمد (۱۳۷۸). هفت اقلیم. تصحیح جواد فاضل، تهران: نشر علمی.
- رکن زاده آدمیت، محمدحسین (۱۳۳۷). دانشمندان و سخن سرایان فارس. تهران: مکتبه الإسلامیه.

- زرقانی، محمد بن عبد الباقي (۱۴۱۷ ق.). شرح المواهب اللدنيه بالمنح المحمديه. بيروت: دار الكتب العلميه.
- زرکوب شیرازی، احمد بن ابی الخیر (۱۳۱۰). شیرازنامه. تهران: چاپ بهمن کریمی.
- سخاوی، محمد بن عبدالرحمن (بی تا). الضوء اللامع لأهل القرن التاسع. بيروت: دار مکتبه الحياه.
- سیوطی، جلال الدین عبدالرحمان بن ابوبکر (۱۳۸۴ ق.). بغيه الوعاه فی طبقات اللغویین و النحاه، تحقیق محمد أبو الفضل ابراهیم، صیدا (لبنان): المکتبه العصریه.
- شمس، محمد جواد (۱۳۷۶). «خانندان بلیانی»، مجله معارف، دوره ۱۴، ش ۲ مرداد و آبان.
- عسقلانی، ابن حجر (۱۳۸۵ ق.). الدرر الكامنه فی اعیان المائه الثامنه، تحقیق محمد سید جاد الحق، قاهره: چاپ دارالکتب الحدیثه.
- عسقلانی، احمد بن علی (۱۴۱۵ ق.). الاصابه فی تمییز صحابه. بيروت: دار الكتب العلميه.
- عقیفی، عقیف الدین ابوالمحماد محمد بن محمد بن مسعود بلیانی (۸۳۸ ق.). نسخه خطی سیره عقیفی (سیره النبی صلی الله علیه و آله). کتابخانه بیرمنگام انگلستان (مجموعه مینگانا)، شماره ۱۳۱۷.
- عقیفی، عقیف الدین ابوالمحماد محمد بن محمد بن مسعود بلیانی (۸۹۲ ق.). نسخه خطی سیره عقیفی (ترجمه مولود المصطفی صلی الله علیه و آله). کتابخانه نور عثمانیه ترکیه، شماره ۳۳۴۴.
- عقیفی، عقیف الدین ابوالمحماد محمد بن محمد بن مسعود بلیانی (۸۹۹ ق.). نسخه خطی سیره عقیفی (تاریخ کازرونی). کتابخانه ملک تهران، شماره ۳۸۲۶.
- فارسی، عبدالغافر بن اسماعیل (۱۳۸۴). المختصر من کتاب السیاق لتاریخ نیسابور. به اهتمام محمد کاظم محمودی، تهران: میراث مکتوب.
- فاسی، تقی الدین محمد بن احمد الحسنی (۱۴۰۶ ق.). العقد الثمین فی تاریخ البلد الامین. تحقیق محمد حامد، بيروت: موسسه الرساله.
- فضل الله، رشید الدین (۱۳۷۳). جامع التواریخ. به کوشش محمد روشن و مصطفی موسوی، تهران: میراث مکتوب.
- قره بلوط، علی الرضا و احمد طوران (بی تا). معجم التاریخ التراث الاسلامی فی مکتبات العالم (المخطوطات و المطبوعات). ترکیه: قیصری دارالعقبه.
- کاتب، احمد بن حسین (۱۳۵۷). تاریخ جدید یزد. به کوشش ایرج افشار، تهران: امیر کبیر.
- کازرونی، سعیدالدین ابوسعید محمد بن مسعود بن محمد کازرونی (۱۰۲۶ ق.). نسخه خطی المنتقی فی سیره المصطفی (المنتقی فی اوصاف النبی المصطفی). کتابخانه حاجی بشیر آغا ترکیه، شماره ۱۷۴.
- کازرونی، سعیدالدین ابوسعید محمد بن مسعود بن محمد کازرونی (۱۱۲۹ ق.). نسخه خطی المنتقی فی سیره المصطفی (المنتقی فی سیر المصطفی صلی الله علیه و آله). کتابخانه دارالافتاء السعودیه، شماره ۲۶۸/۸۶.
- مجلسی، محمد باقر (بی تا). بحار الانوار. بيروت: دارالحیاء تراث العربی.
- محمود بن عثمان (۱۳۷۶). مفتاح الهدایه و مصباح العنايه. تصحیح عمادالدین شیخ الحکمایی، تهران: روزنه.
- مدنی، امیرحسین (۱۳۹۶). «اندیشه‌های عرفانی ابوعلی دقاق نیشابوری با تأکید بر الشواهد و الأمثال»، فصلنامه مطالعات عرفانی، ش ۲۵، بهار و تابستان. ص ۱۴۹-۱۷۶
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۷). مجموعه آثار شهید مطهری. ج ۲۳، تهران: صدرا.
- مفید باقی و محمد مستوفی (۱۳۴۲). جامع مفیدی. به کوشش ایرج افشار، تهران: اساطیر.

مقریزی، احمد بن علی (۱۴۲۳ق.). *درر العقود الفریده فی تراجم الاعیاد المفیده*. محقق و معلق محمود جلیلی، بیروت: دارالغرب اسلامی.

ملک ثابت، محمد رضا (۱۳۹۹). «تحقیق و تصحیح نسخه خطی سیره عقیفی». رساله دکتری، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.

ملک ثابت، محمدرضا و دیگران (۱۴۰۰). «تأملات روشی و معناشناختی در بازشناسی سیره عقیفی»، *فصلنامه کتابداری و اطلاع رسانی*، دوره ۲۴، ش ۲، پیاپی ۹۴، صص ۱۹۳-۲۲۰.
منزوی، احمد (۱۳۵۳). *فهرست نسخه‌های خطی فارسی*. تهران: موسسه فرهنگی منطقه‌ای.

Research Article

A Reflection on Kazeruni's Biography

Mohammad Reza Malek Sabet¹, Ebrahim Noie² AND Mohammad Haji Taghi³

Date of received: 2022/12/31

Date of Accept: 2023/02/14

Abstract

Al-Muntaqi fi Sira al-Mustafi, peace and blessings be upon him" or "Mawlad al-Mustafisali, peace and blessings be upon him" is one of the detailed books in the prophetic biography, which Muhammad bin Masoud Kazruni (d. 758 AH) wrote. Prominent biographers and narrators of the 8th century of Hijri have made it a field of writing. After the popularization of eclectic and unreliable biographies in the seventh and eighth centuries, he has tried to see a complete and polite period of the history and life of the Prophet of Islam by using the original and old sources. Kazeruni finished this work in 752 AD in Shiraz. Despite the importance of Kazerooni's biography at the time of its authoring and until several centuries later, it has been less discussed in recent texts. Perhaps one of the reasons is the lack of knowledge about this work and its scholarly author. This article aims to introduce Kazerooni and his scientific family, and to introduce his scientific works, especially his comprehensive biography, which was written in Arabic and translated into other languages. To state the characteristics of the book "Al-Muntaghi" and Kazeruni's purpose of authoring it, and for the first time, through a scientific investigation through the versions close to the author's time and citing the text of the book and other contemporary books, to answer about the ambiguities of main title and other titles of the book as well as the year of its creation.

Keywords: Hazrat Muhammad- peace and blessings be upon him -, Sirah, Kazaruni, 8th century prose, Al Muzaffar.

Citation (APA 6th ed. / APSA)

Malek Sabet, Mohammad Reza; Noie, Ebrahim; Haji Taghi, Mohammad(2023). "A Reflection on Kazeruni's Biography". *Quarterly Journal of Research in History, Politics and Media*. Vol. 5, Num. 4, S.No. 20, pp. 15 - 38.

¹. PhD in History and Islamic Civilization from Shahid Beheshti University, Tehran, Iran; Assistant Professor, Department of History, Faculty of Humanities, Meybod University, Meybod, Iran. Email: maleksabet@meybod.ac.ir

². Assistant Professor, Department of Islamic History and Civilization, Faculty of Theology and Religions, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. Email: e_noei@sbu.ac.ir

³. Assistant Professor, Department of History, Faculty of Literature and Humanities, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran. Email: m_hajitaghi@sbu.ac.ir

Copyright © 2010, KSSI (Karimeh Strategic Studies Institute Of Shiraz). This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International, which permits others to download this work, share it with others and Adapt the material.

Resources

- Abarquhohi, Abdulsalam bin Ali (1366). *The end of responsibility in the Prophet's narration. Volume 1*, edited by Mohammad Jaafar Yahaghi, Tehran: Scientific and Cultural Publications. (in Persian)
- Abarquhohi, Abdussalam bin Ali bin Al-Hussein al-Abarquhohi (905 A.H.). *Manuscript of Nahayeh al-Massul fi Rawaya al-Rasoul Türkiye: Hagia Sophia Library, No. 3510.*
- Afifi, Afif al-Din Abul Muhammed Muhammad bin Muhammad bin Masoud Belyani (838 A.H.). *Manuscript of Afifi's biography Birmingham Library, England (Mingana Collection), No. 1317.*
- Afifi, Afif al-Din Abul Muhammed Muhammad bin Muhammad bin Masoud Belyani (892 A.H.). *Manuscript of Afifi's biography (translated by Mawlud al-Mustafi, peace and blessings be upon him). Noor Osmaniye Library, Türkiye, No. 3344.*
- Afifi, Afif al-Din Abul Muhammed Muhammad bin Muhammad bin Masoud Belyani (899 A.H.). *A manuscript of Afifi's biography (Kazeruni history). Malek Library, Tehran, No. 3826. (in Persian)*
- Afshar, Iraj (1354). *Monuments of Yazd Tehran: Association of Cultural Artifacts and Honors. (in Persian)*
- Asklani, Ahmad bin Ali (1415 A.H.). *Al-Asaba in the distinction of the Companions. Beirut: Dar al-Katb al-Alamiya.*
- Asklani, Ibn Hajar (1385). *Al-Darr al-Kamna fi Aiyan al-Ma'e 8th, researched by Mohammad Seyyed Jad al-Haq, Cairo: Dar al-Kitab al-Hadithah.*
- Author, Ahmed bin Hossein (1357). *New history of Yazd. By Iraj Afshar, Tehran: Amir Kabir. (in Persian)*
- Baghdadi, Ismail bin Muhammad Amin bin Mir Salim al-Babbani and Sheikh Agha Bozor Tehrani (1951 AD). *The gift of knowledge. Beirut: Dar Ihiya al-Trath al-Arabi.*
- Bahar, Mohammad Taghi (1337). *Stylistics or the history of the development of Persian prose. Tehran: Amir Kabir Publications. (in Persian)*
- Brockleman, Karl (1969). *History of Arabic literature. Narrated by al-Arabiya Abdul Halim Najjar, Cairo: Encyclopedia.*
- Dehkhoda, Ali Akbar (1377). *Dehkhoda dictionary. Under the supervision of Mohammad Moeen and Seyed Jafar Shahidi, Tehran: University of Tehran Publishing and Printing Institute. (in Persian)*
- Diyar Bakri, Hossein bin Mohammad bin Hassan (Beta). *The date of Thursday is exquisite. Beirut: Dar al-Esq (Shaaban Institute).*
- Doghlat, Mirza Mohammad Haider (1383). *Date of Rashidi. Edited by Abbasqoli Ghaffari Fard, Tehran: Written Heritage. (in Persian)*
- Farsi, Abdul Ghafar bin Ismail (1384). *Al-Mukhtasar my Kitab al-Siyag for the history of Nisabur. To the attention of Mohammad Kazem Mahmoudi, Tehran: Written Heritage. (in Persian)*
- Fasi, Taqi al-Din Muhammad ibn Ahmad al-Hasani (1406 A.H.). *Al-Aqd al-Thamiin in the history of Al-Balad Al-Amin. Research by Mohammad Hamed, Beirut: Al-Rasalah Institute.*

- Fazlullah, Rashiduddin (1373). *Jame al-Tawarikh* by Mohammad Roshan and Mostafa Mousavi, Tehran: Written Heritage. (in Persian)
- Haji Khalifa, Mustafa bin Abdullah (Chalabi scribe) (1362 A.H.). *Conjecture about the names of books and art*. Baghdad: Maktaba al-Muthani.
- Halabi, Abul Faraj Ali bin Ibrahim (1427 A.H.). *Insan al-Ayun fi Sira al-Amin al-Mamun (Al-Sirah al-Halabiyyah)*. Edited by Abdullah bin Muhammad Khalili, Beirut: Dar al-Katb al-Alamiyyah.
- Hamidi, Jafar (1372). *Historians*. Tehran: Shahid Beheshti University Publishing. (in Persian)
- Jafari, Jafar bin Muhammad (1343). *History of Yazd* By Iraj Afshar, Tehran: Scientific and Cultural Publishing Company. (in Persian)
- Jafarian, Rasool (2013). *Sources of Islamic history*. Tehran: Science. (in Persian)
- Junaid Shirazi, Issa bin Junaid (1364). *Tazkira Hazar Mazar* (translated by Al-Azar in the Al-Ozar line from Zwar al-Mazar). Sahih Noorani Vasal, Shiraz: Shiraz Publishing. (in Persian)
- Junaid Shirazi, Moinuddin Abulqasem (1328). *Shaddalazar in the line of Al-Azar from the visitors of Al-Mazar*. Edited by Mohammad Qazvini and Abbas Iqbal, Tehran: Majlis Printing House. (in Persian)
- Kazrooni, Saeed al-Din Abu Saad Muhammad bin Masoud bin Muhammad Kazrooni (1129 A.H.). *Manuscript of al-Muntaqi fi Sira al-Mustafi* Dar Lafta Al Saudiya Library, No. 268/86.
- Kazrouni, Saeed al-Din Abu Saad Muhammad bin Masoud bin Muhammad Kazrouni (1026 A.H.). *Manuscript of al-Muntaqi fi Sira al-Mustafa (Al-Muntaqi fi Usaf al-Nabi al-Mustafi)*. Haji Bashir Agha Library of Türkiye, No. 174.
- Khand Mir, Ghiyasuddin bin Hamamuddin (1380). *The history of Habib al-Sir in the news of human beings*. Edited by Deir Siyaghi and Jalaluddin Homai, Tehran: Khayyam. (in Persian)
- Madani, Amir Hossein (2016). "The mystical thoughts of Abu Ali Daghag Nishaburi with an emphasis on al-Shawahed and al-Amahal", *Quarterly Journal of Mystical Studies*, Vol. 25, Spring and Summer. pp. 149-176
- Mahmoud bin Othman (1376). *Miftah al-Hidayeh and Misbah al-Anaye*. Edited by Emad al-Din Sheikh Al-Hakmai, Tehran: Rosenha. (in Persian)
- Majlesi, Mohammad Baqir (Beta). *Bahar Al-Anwar* Beirut: Dar al-Hiya Arab Heritage.
- Malek Thabit, Mohammad Reza (2019). "Research and correction of the manuscript of Sire Afifi." PhD Thesis, Tehran: Shahid University. (in Persian)
- Mofid Bafghi and Mohammad Mostofi (1342). *Comprehensive and useful*. By Iraj Afshar, Tehran: Asatir. (in Persian)
- Moghrizi, Ahmad bin Ali (1423 A.H.). In *Al-Aqud Al-Faridha in the translation of Al-Ayad al-Mufida*. Mahmoud Jalili, researcher and commentator, Beirut: Islamic Dar al-Gharb.

- Motahari, Morteza (1387). The collection of the martyr Motahhari. Volume 23, Tehran: Sadra. (in Persian)*
- Qarabalut, Ali Al-Reza and Ahmad Touran (Beta). The encyclopedia of Islamic history in the schools of the world (the manuscripts and the publications). Türkiye: Kayseri Dar al-Aqaba.*
- Razi, Amin Ahmad (1378). seven climates Revised by Javad Fazel, Tehran: Scientific Publishing House. (in Persian)*
- Roknzadeh Adamit, Mohammad Hossein (1337). Persian scientists and orators. Tehran: Islamic School. (in Persian)*
- Sakhavi, Muhammad bin Abdurrahman (Beta). The shining light of the people of the 9th century. Beirut: Dar Maktaba Al-Hayya.*
- Shams, Mohammad Javad (1376). "Belyani Family", Maarif Magazine, Volume 14, Volume 2, August and November. (in Persian)*
- Siyuti, Jalaluddin Abdurrahman bin Abu Bakr (1384 A.H.). Baghiy al-Wa'ah in Tabaqat Al-Lhaguyin and Al-Nahah, Research by Mohammad Abol-Fazl Ibrahim, Saida (Lebanon): Al-Maqboeh Al-Asriya.*
- Story, Charles Ambrose (1362). Persian literature based on story writing. Translated [into Russian] Yu. A. Bergel, translated [in Farsi] by Yahya Arinpour, Siros Izadi and Karim Keshavarz, written by Ahmad Manzavi, Tehran: Institute of Cultural Studies and Research. (in Persian)*
- Zarkoob Shirazi, Ahmad bin Abi al-Khair (1310). Shiraznameh Tehran: Bahman Karimi Publishing. (in Persian)*
- Zarqani, Muhammad bin Abdul Baqi (1417 A.H.). The description of al-Muhabeah al-Ludniyyah with the gifts of al-Muhammadiyah. Beirut: Dar al-Kutub Al-Alamiya.*

پروفیسر کاہنشاہ علوم اسلامی و مطالعات قرآنی

برائے اعلیٰ تعلیم اسلامی